

Марија Црнковић

027.022(497.11)"185/195"

Народна библиотека „Радислав Никчевић” у Јагодини

marijacrnkova@gmail.com

Стручни чланак

РАД НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ У ЈАГОДИНИ ОД ОСНИВАЊА ДО СРЕДИНЕ 20. ВЕКА

Сажетак: У раду је представљен историјат развоја библиотеке у Јагодини од оснивања до средине 20. века. Развој Библиотеке сагледан је кроз три аспекта: установа које обављају библиотечку делатност, зграда у којима су оне биле смештене, фонда и структура чланова. Библиотека у Јагодини основана је 1909. године, Указом краља Петра I Карађорђевића. На свом путу народног просвећивања наилазила је на бројне материјалне и просторне потешкоће. Њена делатност одвијала се кроз рад различитих установа: Грађанске читаонице, Народне књижнице и читаонице, Омладинске библиотеке, Библиотеке основане при Среском синдикалном већу. Рад ових установа одвијао се у зградама које су обележиле архитектуру Јагодине првих деценија 20. века. Путоказ у праћењу рада библиотеке представља основни фонд, који је током Другог светског рата у великој мери оштећен. Данас, ове књиге чине Фонд Народне библиотеке у Јагодини.

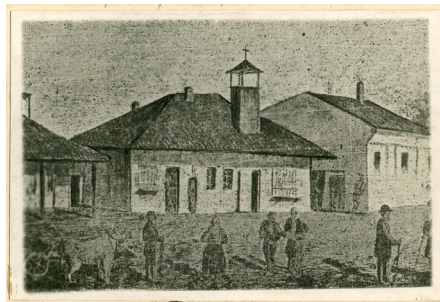
Кључне речи: Библиотека, Грађанска читаоница, књижни фонд, Јагодина.

Библиотека у Јагодини, током своје седамнаест деценија дуге историје, представљала је, а и данас представља, значајан чинилац у културном и друштвеном животу Јагодине. У овом раду представљен је период од њених почетака до средине 20. века. Нажалост, услед честих пресељења саме Библиотеке, потом и два светска рата, сачувани архивски извори скромни су и не дају нам довољно података.

Корени данашње Библиотеке датирају из средине 19. века. Јагодина је у том периоду, услед наглог развоја трговине и занатства, постала једно од најјачих трговачких средишта, после Београда и Шапца. У вароши су основана начелства, а постојала је и основна школа, болница, апотека и суд-магистрат.¹ Значајно кул-

1 Љубица Здравковић, *Сто њедесет година јагодинске њиваре* (Јагодина: Завичајни музеј, 2002), 5.

турно средиште тадашње вароши представљало је јагодинско Читалиште. Први писани помен о Читалишту налазимо у извештају Друштва српске словесности, из 1851. године, где се Читалиште наводи као корисник *Гласника Друштва*.² Првих година постојања Читалиште напредује захваљујући залагању грађанства које је, између осталог, организовало балове у корист Читалишта. Допис потпредседника Читалишта Косте Михаиловића, од 5. августа 1857. године, у коме се он захваљује Друштву за примљене књиге, потврђује да је Читалиште корисник књига и *Гласника Друштва српске словесности*.³ Међутим, уследиле су потешкоће у раду, који је обустављен 1858. године, а обновљен у фебруару 1869. године.⁴ На основу статистичких података, изнетих у *Просвејном гласнику*, фебруара 1881. године, сазнајемо да Јагодина у то време има 1365 писмених становника, што значи да је на 100 становника било 30,82 писмених. Из наведеног, јасно се уочава значај постојања и рада Читалишта за ширење општег образовања тадашњег становништва. Обновљени рад имао је добар пријем код грађанства. Јагодинска општина финансирала је рад Читаонице, али значајан извор прихода Читаоница је имала од беседа, које је, по одобрењу општине, организовала са певачким друштвом, у згради основне школе где је и била смештена.

Сл. 1. Зграда основне школе у којој је радило Читалиште у Јагодини, крај 19. века

Са сигурношћу можемо рећи да крајем 1869. године Читалиште броји 80 чланова, које чине истакнути грађани тадашње Јагодине. Међу њима је и познати сликар и песник Ђура Јакшић, који је у то време живео у Јагодини и радио као професор у полу-гимназији, као и Светозар Марковић, водећи члан социјалистички

2 Десанка Стаматовић, *Читалиштва у Србији у XIX веку* (Београд: Народна библиотека Србије, 1984), 173.

3 Исто, 174.

4 „Читаонице у Кнежевини Србији”, *Просвејни гласник*, св. III (1881): 96.

и револуционарно усмерене струје Уједињене омладине српске. Од 1872. године мењају се прилике у раду Читалишта. Власт је почела да обраћа већу пажњу на чланове и на организовање скупова. То нарочито долази до изражаја кад се у Јагодина формира прва опозиција, што је последица рада Светозара Марковића, који је у Јагодина стекао присталице и подршку међу млађим и слободоумнијим грађанима. То за последицу има премештаје млађих чланова, потом и изостајање општинске помоћи раду Читалишта, а напослетку и престанак рада.⁵ У прегледу новчаног стања Читалишта, за 1874. годину, види се да је читаоница у Јагодина почетком године имала већи издатак од прихода.⁶ У извештају Округног начелника, из 1875. године, наводи се да је Читалиште престало да ради јануара 1874. године, пошто је у његовим просторијама смештен новоосновани трећи разред Реалке.⁷ Читаоница је набављала листове: *Будућносћ*, *Јавносћ*, *Учишељ*, *Школа*, *Врзино коло* и једини страни лист *Засјава*.⁸ Само постојање Читалишта значило је основ за развијање библиотечке делатности, која се три деценије касније утемељује под окриљем Библиотеке, а Указом краља Петра I Карађорђевића основана је 27. априла 1909. године.

Сл. 2. Зграда Гимназије у којој је радила Јавна библиотека у Јагодина, почетак 20. века

5 Емило Ј. Цветић, *Сјоменици Јагодина*, књ. II (Ниш: Штампарииа „Гутенберг”, 1914), 27.

6 Исто, 98.

7 Томислав Петровић, „Оснивање и рад првог читалишта”, *Корени, часопис за историографију и архивистику*, бр. 6 (2008): 48.

8 Бранко Перуничкић, *Град Светозарево: 1806–1915* (Београд: Скупштина општине Светозарево, 1975), 1269.

Од оснивања до почетка Првог светског рата, Јавна библиотека била је смештена у згради јагодинске, тада већ четвороразредне Гимназије. Исте, 1909. године, основана је и Грађанска читаоница „у циљу вишег духовног образовања, обавештавања по свим гранама јавног живота, узајамног упознавања и јачег дружења”. Њен рад утврђен је *Правилима грађанске читаонице*, донетим 3. марта 1911. године. *Правилима* су дефинисане дужности Управе, која броји 11 чланова, обавезе председника и потпредседника, секретара, благајника и књижничара, који се бирају од чланова Управе, као и време одржавања редовних зборована. Одређено је да се у случају престанка рада Читаонице сва њена имовина преда на чување Јавној библиотеци.⁹ Читаоница се издржавала улозима чланова, добровољним прилозима и завештањима, приходима од концерата и забава, као и ванредним приходима. На списку чланова Грађанске читаонице налазили су се многи професори, лекари, индустријалци, трговци, адвокати.¹⁰ Неки од чланова, попут Сретена Ацића,¹¹ управитеља Учитељске школе, учитеља музике Владимира Ђорђевића,¹² директора Гимназије Сретена Николића и др., држали су и бројна предавања у Јагодини и околини. Грађанска читаоница примала је следеће новине: *Полиџику*, *Правду*, *Штампу*, *Вечерње новине*, *Ситражу*, *Пијемонџи*, *Трибун*, *Радничке новине*.¹³ Током Првог светског рата Јавна библиотека и Грађанска читаоница деле судбину многих тадашњих установа, те је и њихов фонд готово у потпуности страдао.

Након Великог рата, 1923. године, у Јагодини је основано Удружење младих умних радника „УМУР”, које је чинила група

9 *Правила Грађанске читаонице у Јагодини* (Јагодина: Нова штампарија Адама Глигоријевића и сина, 1911).

10 Народна библиотека Јагодина, Архива, *Списак чланова ове Грађанске читаонице који су илајили свој улој за 1911. јодину* (1911).

11 Сретен Ацић (1856–1933), управитељ Мушке учитељске школе у Јагодини у периоду од 1898. до 1920. године. Аутор је значајних педагошких радова.

12 Владимир Р. Ђорђевић (1869–1938), био је наш познати музички педагог и етномузиколог. Учитељ по струци, предавао је музику и певање у Мушкој учитељској школи у Јагодини, од њеног оснивања па до 1912. године. Музичка школа у Јагодини носи назив по овом учитељу.

13 Мила Стефановић, *Јагодинско библиотекарство (1851–2011)* (Јагодина: Народна библиотека Радислав Никчевић, 2011), 106.

интелектуалаца и млађих чиновника. У оквиру удружења налазио се Народни универзитет и Народна књижница и читаоница, као и дилетантско позориште, хор и оркестар установе. Делатност Библиотеке наставља се у оквиру Народне књижнице и читаонице. Познато је да су се књиге издавале четвртком послеподне (од 14 до 17 часова) и недељом преподне (од 9 до 12 часова), а грађанство је могло у Читаоници бесплатно да чита изабране књиге. Позајмљивање књига из библиотеке на читање ван читаонице, било је дозвољено свима уз кауцију од 20 до 50 дин. (према вредности узете књиге).¹⁴ Народна књижница и читаоница имала је 1938–1940. године 292 члана, и то 126 редовних и 166 помажућих.¹⁵ На основу сачуване Главне књиге чланства, у периоду 1938–1940. године, знамо да су чланство чинили просветни радници, судије, трговци, занатлије, студенти. Под редним бројем 81/138 уписан је студент права Радислав Никчевић, који је после Другог светског рата проглашен за народног хероја, а по коме Библиотека од 1974. године носи име.¹⁶ Сачувани записници припремају дужности благајника Удружења, сведоче нам о новчаним прилозима грађана у корист Удружења, од којих је поред организовања концерата и предавања, за Читаоницу набављено

14 Завичајни музеј Јагодина, Архива, *Факсимил објаве о оснивању Библиотеке УМУР-а из 1923. године* (1923).

15 Народна библиотека Јагодина, Архива, *Главна књига чланова-ца редовних и помажућих Народне књижнице и читаонице у Јагодини за 1938/39/1940. г.*, (1938).

16 Радислав Никчевић (1917–1941), правник, члан СКОЈ-а од 1935. године. Месно руководство Партије налаже му рад на окупљању и припремању сеоске и школске омладине. Рад се одвија у оквиру Културно-уметничког друштва Абрашевић у Јагодини, а након његовог укидања Партија илегално оснива УМУР – Удружење младих умних радника. Како је забележено, током 1938. године, радио је као књижничар Народне књижнице и читаонице у Јагодини. Непосредно пре Априлског рата, Никчевића је мобилисала Војна команда у Пожаревцу. Потом је заробљен и одведен у концентрациони логор у Младеновцу, из кога бежи и враћа се у Јагодину. Изабран је за секретара Окружног комитета КПЈ за Моравски округ. Активно учествује у припремању народа на устанак, а од средине 1941. године повлачи се у илегалу, јер полиција отпочиње прогон комуниста. Августа исте године, током извршавања задатка, ухваћен је у селу Милошеву и стрељан. За народног хероја проглашен је 7. јула 1953. године.

600 књига и 5 часописа.¹⁷ Марта 1930. године Удружење је организовало 73. јавно предавање, које је одржао директор Учитељске школе др Драгољуб Петровић,¹⁸ са темом *Ми и Французи*.¹⁹

Сл. 3. Зграда Првостепеног суда у којој је радила Народна књижница и читаоница, почетак 20. века

Фонд библиотеке од 1923. године налазио се у згради Првостепеног суда, где је и остао током Другог светског рата. Тадашњи председник Удружења „Народна књижница и читаоница” судија Бошко Спасојевић, у жељи да сачува књиге, током рата је пренео у своју кућу 4500 публикација.²⁰ Преостали фонд, око 3000 књига, након рата преузела је Омладинска библиотека, тада у надлежности Омладинске организације, која је, све до 1947. године, била смештена у згради Соколског дома.²¹ Зграда Соколског дома саграђена је 1935. године, по пројекту архитекте Момира Коруновића, и ужива статус културног добра. Данас се у њој налази Завичајни музеј Јагодине.

Библиотечка делатност даље се развија кроз библиотеку основану при Среском синдикалном већу. Била је смештена у згради Трговачког дома, данашњег Радничког универзитета. Она је, такође, архитектонско остварење Момира Коруновића,

17 Народна библиотека Јагодина, Архива, Завичајни фонд инв. бр. 5. *Зайисник о йримојредаји дужности длајајника Народне књижнице и читтаонице у Јајодини, на дан 16. новембра 1938* (1938).

18 Драгољуб Петровић (1888–1936), професор, преводилац, управитељ Мушке учитељске школе у Јагодини. Одликован академском палмом, на предлог француског Министарства просвете, Орденом Светог Саве V и VI реда, као и Захвалницом Црвеног крста Југославије.

19 Завичајни музеј Јагодина, Архива, *Плакай Удружења Младих умних радника у Јајодини, йредавање др Драјољуба Пејровића, 30. марй 1930. йод.* (1930)

20 Томислав Петровић, „Између два рата”, *Корени*, бр. 7, (2010): 91–94.

21 Мила Стефановић, *Јајодинско бидлиийекарсийво (1851–2011)*. (Јагодина : Народна библиотека „Радислав Никчевић”, 2011), 149.

а саграђена је 1932. године. У почетку је то била једноспратна грађевина, богате фасадне декорације, чији се првобитни изглед губи 1970. године, након дограђивања спрата.

Сл. 4. Зграда Соколског дома у којој је радила Омладинска библиотека, половина 20. века

Проблем простора, који се наметао од оснивања Читалишта и за последицу имао честа пресељења Библиотеке и њеног фонда, трајно је решен 1947. године, када се Библиотеци додељује национализована зграда породичне куће трговца Петра Таушановића. Зграда Библиотеке у Јагодини проглашена је за културно добро и заштићена је Одлуком Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу, бр. 993/1, од 11. новембра 1974. године.

Сл. 5. Породична кућа трговца Петра Таушановића, данас Народна библиотека „Радислав Никчевић”, почетак 20. века

Данас се у Библиотеци чува део књижног фонда који је штампан до средине 20. века. Већина ових књига налази се у Завичајном одељењу Библиотеке. То је око 260 наслова ретких књига, насталих у ратним годинама – током балканских ратова, Првог и Другог светског рата. Штампана овог периода имала је значајан политички, друштвени и културни утицај, који се огледао у подршци и подстицају у борби за одбрану отаџбине. Печати који се налазе на овим књигама откривају нам пут развоја и формирања фондова данашње Библиотеке: печат Народне књижнице

и читаонице (од 1923. године), печат Омладинске библиотеке (формиране после Другог светског рата), печат библиотеке Средског синдикалног већа и Народне библиотеке (од 1961. године). Насловне стране ових књига, поред печата и инвентарних бројева библиотечких установа у којима су се тада налазиле, имају и печате неких књижара, као и печате и посвете приватних лица у чијем су власништву биле.

Сачувани фонд забележен је у Књизи инвентара, која је установљена 1950. године. У Књизи је инвентарисано 7930 наслова. Из статистичких података види се да структуру фонда до 1950. године чине књиге највише из области књижевности и лингвистике. Књига уписана под редним бројем један била је *Против фашизма: карикајуре Пјера Крижанића*, Београд, 1948, а из фонда је отписана 1975. године.

Библиотека добија статус Градске библиотеке 1957. године, а оснивач је Општина Светозарево. Од тог периода рад је устаљен и редовно финансиран, чиме отпочиње континуирани развој библиотечке делатности, усавршавање кадрова и повећање књижног фонда.

Литература:

1. Завичајни музеј Јагодина, Архива, *Факсимил објаве о оснивању Библиошке УМУР-а из 1923.*
2. Завичајни музеј Јагодина, Архива, *Плакаји Удружења Младих умних радника у Јајодини, предавање др Драгољуба Пејровића, 30. марта 1930. год.* (1930).
3. Здравковић, Љубица. *Што њедесет година јајодинске њиваре.* Јагодина: Завичајни музеј, 2002.
4. Народна библиотека Јагодина, Архива, *Списак чланова орд. Грађанске читаонице који су њлајили свој улој за 1911. годину.*
5. Народна библиотека Јагодина, Архива, Завичајни фонд инв. бр. 5. *Зачисник о њримојредаји дужности блајјаника Народне књижнице и читаонице у Јајодини, на дан 16. новембра 1938.*
6. Перуничкић, Бранко, *Град Свејозарево: 1806–1915.* Београд: Општина општине Светозарево, 1975.

7. Петровић, Томислав. „Између два рата”, *Корени*, бр. 7 (2010): 91–96.
8. Петровић, Томислав. „Оснивање и рад првог читалишта”, *Корени*, бр. 6 (2008): 45–50.
9. *Правила Грађанске читаонице у Јагодина*. Јагодина: Нова штампарија Адама Глигоријевића и сина, 1911.
10. Стаматовић, Десанка. *Читалишта у Србији у XIX веку*. Београд: Народна библиотека Србије, 1984.
11. Стефановић, Мила. *Јагодинско дидлоџекарство (1851–2011)*. Јагодина : Народна библиотека „Радислав Никчевић”, 2011.
12. Цветић, Емило Ј. *Споменици Јагодине, 2*. Ниш: Уметничка штампарија „Гутенберг”, 1914.
13. „Читаонице у Кнежевини Србији”. *Просветни гласник*, год. II, св. III (1881): 91–98.

The Jagodina Public Library Activities from Its Foundation to the Mid-20th Century

Summary: The paper presents the historical development of the Jagodina Public Library period from its foundation to the mid-20th century. Three aspects of its development are given – institutions performing library activities, buildings in which they were located, and its material and member structure. The Jagodina Library was founded by the Decree of King Peter I Karađorđević in 1909. In its public education mission, the library encountered numerous material and spatial difficulties. These issues caused its activities to be realized through the work of various institutions such as the Civic Reading Room, Public Library and Reading Room, Youth Library, and District Trade Union Council Library. These institutions worked in buildings that marked the architecture of Jagodina in the first decades of the 20th century. Although it was severely damaged during World War II, the core collection of the Jagodina Library is a kind of guidance in following the history of its activities. Today, these books make up the collections of the Jagodina Public Library.

Keywords: Public Library, Civic Reading Room, library collections, Jagodina.

Примљен рукојис 28. 6. 2023.

Исправке рукојиса 14. 8. 2023.

Прихваћен за објављивање 21. 8. 2023.